

УДК 026:94(477-21/-22)](083.94)

Олександр Ісаєнко,
кандидат історичних наук,
головний бібліограф
відділу історичного краєзнавства НІБУ

Проект Національної історичної бібліотеки України: краєзнавчий електронний мультимедійний ресурс "Історія міст і сіл України"

Викладено основні концептуальні та методичні положення формування бібліотечно-культурологічного зведеного інтегрованого краєзнавчого електронного мультимедійного ресурсу "Історія міст і сіл України". Визначено об'єкти опису, які формуватимуть базу даних, мету і головні завдання, необхідні для реалізації Проекту; викладено основні методичні підходи опрацювання краєзнавчих документів.

Ключові слова: історія міст і сіл України, проект, краєзнавчий електронний мультимедійний ресурс, краєзнавча база даних, краєзнавча діяльність бібліотек, Національна історична бібліотека України.

Реалізація бібліотечно-культурологічного зведеного інтегрованого краєзнавчого електронного мультимедійного ресурсу "Історія міст і сіл України" (далі — Проект) передбачає створення унікального комплексного інформаційного продукту, який міститиме бібліографічний опис документів, їхню глибоку змістову і формальну аналітику, часткове чи повне зображення матеріалів, повний текст документів, опис архівних зібрань, музейних та об'єктів історико-культурної спадщини з історії міст і сіл України, сучасних культурних пам'яток, аудіовізуальні й електронні ресурси. Майбутній краєзнавчий цифровий мультимедійний ресурс є своєрідним, оригінальним, унікальним і за змістом, і за форматом представлення автентичної, важливої та цінної (не лише на теренах нашої країни) бібліографічної, фактографічної, повнотекстової, образотворчої, картографічної та аудіовізуальної інформації у контексті історичних знаменних, доленосних і трагічних подій.

Організатор Проекту — Національна історична бібліотека України, яка є державним депозитарієм історичної літератури та науково-дослідним, науково-методичним і консультаційним центром у галузі історико-краєзнавчої бібліотечної діяльності та наукової бібліографії з історії України.

Проект має на меті сконцентрувати найважливішу краєзнавчу суспільну інформацію, яка століттями формувала українську ментальність, впливала на державотворчі процеси. Цей ресурс стане цінним джерелом та інструментом для історичних розвідок, генеалогічних, етимологічних, культурологічних, пам'яткознавчих, релігієзнавчих, бібліографознавчих, книгознавчих та інших досліджень.

Важливими соціокультурними завданнями реалізації Проекту є:

1) виховання національної самосвідомості та патріотизму, міжнаціонального і міжконфесійного взаєморозуміння й толерантності;

2) зрощення глибокої поваги до віковичних народних звичаїв та дотримання і примноження унікальних місцевих традицій, шанування історичної пам'яті українського народу;

3) плекання любові до батьківської землі — малої Батьківщини, прищеплення потягу до знань про історію рідної мови та регіональних діалектів і говірок, місцевого етнічного фольклору, давніх мистецьких традицій;

4) творче і вміле використання безцінної історичної та культурної спадщини різних регіонів нашої держави у розбудові незалежної й соборної України;

5) пізнання власних витоків та залучення до краєзнавчого руху широких верств населення, особливо молоді, в органічному поєднанні державних, громадських, шкільних та університетських форм;

6) виявлення, оберігання та популяризація місцевих пам'яток природи, матеріальної і духовної культури;

7) всебічне вивчення багатовікового минулого та сьогодення свого краю, дбайливе і відповідальне ставлення до історії та культурного надбання рідної землі;

8) донесення до прийдешніх поколінь історичних краєзнавчих знань про особливості політичного, економічного і культурного розвитку регіонів, міст і сіл України;

9) дослідження, збереження і захист природи рідного краю;

10) сприяння відродженню найкращих традицій українського краєзнавства і проведенню нових досліджень; використання їхніх результатів у науковій, культурно-освітній і виховній роботі;

11) подальший якісний розвиток історико-краєзнавчої діяльності бібліотек різних систем і відомств та інших установ, краєзнавчих об'єднань і осередків;

12) формування системи краєзнавчих знань відповідно до сучасних інформаційних, телекомунікаційних, технологічних можливостей.

Метою реалізації Проекту є створення унікального інформаційного продукту — зведеного краєзнавчого електронного ресурсу "Історія міст і сіл України", записи в якому міститимуть результати глибокого змістового аналізу документів та опису музейних предметів, об'єктів культурно-

історичної спадщини з історії міст і сіл України та сучасних культурних пам'яток для зручного і багатоаспектного пошуку відомостей про:

1) українські історичні землі, етнокультурні регіони, історико-географічні краї, адміністративно-територіальні одиниці (князівства, землі, воєводства, повіти, волості, староства, паланки, комітати, полки, округи, дистрикти, губернії, області, райони тощо); населені пункти (великі міста і містечка, садиби, селища міського типу, села, хутори тощо); місцевості (Карпатські гори, Південний Степ України, лісосмуги Півночі країни, кургани, захоронення тощо); водойми (моря, річки, озера, водоспади, цілющі джерела тощо) України;

2) політичних, громадських, державних та військових діячів, лідерів національно-визвольних рухів, священнослужителів і церковних діячів, науковців, дослідників, медичних працівників, акторів театру і кіно, письменників, поетів, художників, фотографів та ін. — хто був автором/співавтором рукописного чи друкованого текстового, картографічного, образотворчого, нотного, аудіовізуального чи іншого твору, або про кого йшлося; хто був оспіваний, зображений чи виконував роль у цих творах, інших визначних, відомих і непересічних представників української нації та інших народностей;

3) заводи, фабрики, підприємства, організації, державні інституції, медичні та наукові установи, історичні, археографічні та археологічні комісії, культурно-мистецькі центри, сільські будинки та садиби, об'єкти міської архітектури та культурні споруди, громадські та релігійні об'єднання, світські, духовні та військові навчальні заклади, військові формування, політичні партії, пам'ятники, пам'ятки культури, витвори мистецтва тощо;

4) народні знання і звичаї, обрядові дійства і святкування, світоглядні уявлення українців, заняття і ремесла, знаряддя праці, побут, військовий вишкіл, вірування і поклоніння, національну кухню, традиційний одяг, транспортні засоби, культурне, політичне, громадське та соціально-економічне життя різних верств населення тощо.

Головними завданнями для досягнення поставленої у Проекті мети має бути проведення комплексу робіт із:

1) напрацювання методологічних і методичних підходів з окреслення та формування проблематики дослідження, визначення та обґрунтування його об'єкта і предмета;

2) з'ясування основних принципів, інструментів, технологічних і технічних засобів опису, які використовуватимуться в роботі над Проектом; розробки основних технологічних процесів виконання Проекту;

3) укладання науково-методичних рекомендацій з виявлення та опрацювання документів для фахівців, задіяних у роботі над Проектом;

4) створення адаптивної організаційної структури і гнучких управлінських механізмів, які дозволять максимально ефективно використовувати людські, технічні, технологічні, матеріальні та адміністративні ресурси для успішної реалізації Проекту;

5) наповнення зведеного інтегрованого електронного ресурсу відомостями про документи, музейні предмети, об'єкти культурно-історичної спадщини, сучасні культурні пам'ятки та власне документами з історії міст і сіл України;

6) популяризації унікального інформаційного продукту в Україні та за її межами, а також створення умов для зручного і широкого його суспільного використання, зокрема і в інтернет-середовищі.

Необхідною умовою успішної реалізації Проекту є розроблення і дотримання усіма учасниками єдиних, насамперед методологічних та методичних, принципів і під-

ходів у виявленні та науково-бібліографічному опрацюванні краєзнавчих документів з історії міст і сіл України.

Об'єкт опису — це будь-який документ чи його складова частина (рукопис, книжка, часопис, карта, фотографія, плакат, платівка, мікрофільм, аудіо- чи відеоматеріал на будь-якому носії, електронний ресурс тощо), в якому зафіксовано краєзнавчу інформацію — відомості про різноманітні аспекти життя певного регіону, населеного пункту, місцевості чи водойми України у конкретний історичний період їхнього розвитку; музейні предмети, пам'ятки скульптури, архітектури та архітектурного ансамблю, ландшафтного дизайну, витвори декоративно-прикладного, ужиткового чи художнього мистецтва тощо, які є документальним підтвердженням історичних краєзнавчих подій, життя, незалежно від наявності відомостей про них у документах.

Географія залучення матеріалів про українські землі, регіони, населені пункти тощо не має обмежень — їх акумульовано з багатьох країн світу. Проте передусім слід опрацьовувати національні документи.

Учасникам Проекту рекомендовано звернути увагу на пам'ятки, створені у прикордонних країнах, оскільки наші етнічні землі в різні часи перебували у їхньому складі; у державах, з якими Україна має давні історичні зв'язки, а також у регіонах, до яких вимушено емігрували десятки і сотні тисяч українців. Це зарубіжна україніка, представлена матеріалами із Росії, Білорусі, Польщі, Чехії, Словаччини, Болгарії, Румунії, Литви, Австрії, Угорщини, Туреччини, Німеччини, США, Канади, Австралії, Ізраїлю та ін.

Документи про Україну не мають мовних обмежень і створені багатьма мовами світу. Звичайно, насамперед доцільно опрацьовувати об'єкти українською і російською мовами.

Бібліографічний опис документів здійснюється мовою оригіналу. Розкриття змісту (переклад тексту неукраїнською мовою), написання анотацій, приміток, позначення географічних, систематичних і хронологічних рубрик тощо, тобто бібліографічне опрацювання, ведеться українською.

Важливою ознакою ресурсу є збереження автентичного правопису, пунктуації і словотворення, що відображено у краєзнавчих документах, в усіх полях бібліографічного опису.

Особливою складовою формування і використання баз даних є відображення усіх географічних найменувань, осіб, назв установ і організацій, документів і їхніх складових частин мовою оригіналу та обов'язково українською мовою згідно з вимогами чинного правопису.

Дата створення документів, які підлягають опрацюванню, також не має жодних обмежень. Однак у сучасній історіографії, книгознавчих, бібліотекознавчих та бібліографознавчих дослідженнях прийнято виокремлювати певні хронологічні періоди створення документів, оскільки кожен із них має набір соціально-економічних, політичних та інших характеристик, які безпосередньо чи опосередковано впливали на форму і зміст цих пам'яток. Кожний учасник Проекту самостійно обирає послідовність науково-бібліографічного опрацювання краєзнавчих документів різних історичних періодів, наявних у його фонді. Хронологічні межі подій, про які йдеться чи які відображено у матеріалах, що підлягають опрацюванню, відповідно, не мають жодних обмежень.

Головним завданням науково-бібліографічної роботи з краєзнавчими документами є розкриття їхнього змісту, виявлення та ідентифікація важливих складників: географічних назв, осіб, установ і організацій, а також визначення тематики, хронологічної ознаки та історичної події. Питання книгознавчої, бібліотекознавчої,

фондознавчої та інших характеристик документів відходять на другий план і є переважно факультативними.

На початковому етапі Проекту науково-бібліографічне опрацювання фондів має відбуватися за територіально-краєзнавчою ознакою — документи, видані на території сучасних меж певної області, району, міста опрацюються учасники Проекту (бібліотеки, архіви, музеї) із цих регіонів. Координація роботи в територіальних межах покладається на обласні універсальні наукові бібліотеки.

Якщо у пам'ятці зазначено два і більше місця видання, то головним вважається перше українське, зазначене у документі. Наприклад, рукописна карта Правобережної України XVI ст., кириличний стародрук XVII ст. "Волинська єпархія", наукові записки географічного товариства XVIII ст., в яких містяться статті з досліджень Тернопільщині, Рівненщині та Хмельниччині, альманах XIX ст., альбом фотографій XX ст. "Вищі навчальні заклади Поділля", автореферат дисертації XXI ст. "Розвиток народного фольклору на Західноукраїнських землях в другій половині XIX ст.", створені або видані на території сучасної Тернопільської області, мають опрацюувати спеціалісти книгозбірень цього регіону, оскільки змістове наповнення повністю чи частково стосується його історії, культури, освіти тощо. Зауважимо, що бібліотечні працівники мають повністю опрацювати документи, а не лише ті складники, що торкаються історії Тернопільського краю.

Важливе значення також має питання перевидань, довидань, видань у м'якій та твердій палітурках; других, третіх, доопрацьованих видань тощо.

Оскільки основним завданням Проекту є розкриття змісту краєзнавчих документів, проблему створення нового запису на вищенаведені матеріали потрібно вирішувати у кожному конкретному випадку індивідуально, керуючись принципом уникнення повторюваності та дублетних записів. Наприклад, якщо у перевиданні, другому виданні тощо описано нові краєзнавчі об'єкти (особи, установи й організації, географічні назви), то необхідно створювати новий запис. Якщо відомості про зазначені у попередньому виданні краєзнавчі об'єкти лише доповнено, то у такому разі немає потреби створювати новий запис, а слід приписати це видання, зазначивши у відповідному полі інформацію про перевидання, друге видання, видання у коштовні палітурці тощо.

Підвищеної уваги при наповненні ресурсу потребує формування повноцінних інформативних авторитетних записів щодо:

- 1) осіб, які причетні до написання, створення, оформлення, видання, друкування документів;
- 2) персоналій, про яких йдеться у матеріалах;
- 3) установ і організацій, що причетні до створення, видання документів (зокрема, видавництв, видавничих організацій, видавців, друкарень);
- 4) колективних персоналій — установ і організацій, про які йдеться у документах;
- 5) географічних рубрик.

Завданням кожного фондоутримувача — учасника Проекту є надання інформації про новий місцевий об'єкт опису з перерахованих п'яти позицій для формування спеціалістами НБУ відповідних авторитетних записів. Також партнери можуть надавати до НБУ вже створені, готові авторитетні записи про місцевих діячів та установи й організації, географічні об'єкти локального значення.

Для кожного нового (об'єкт, який вперше наведено в бібліографічному описі ресурсу) місцевого (оскільки на початковому етапі кожний учасник Проекту опрацюватиме документи, видані на території його місцезнаходження (місто, район, область), і більшість авторів, персоналій,

установ, назв населених пунктів тощо, зазначених у документах, стосуватимуться саме цього регіону) автора, укладача, художника, особи чи установи, про яких йдеться у пам'ятці, навчального закладу, заводу, державної інституції, видавництва, друкарні, населеного пункту, адміністративно-територіальної одиниці тощо співробітники бібліотек, архівів, музеїв створюватимуть запис, зазначаючи відомості про конкретний об'єкт, які містяться у документах, а також у локальних довідкових, енциклопедичних, бібліографічних, статистичних, періодичних виданнях, електронних ресурсах тощо. Ці дані потрібно подавати за такою схемою (окремими абзацами):

- 1) для особи:
  - офіційне, основне, найвідоміше прізвище, ім'я, по батькові;
  - варіанти імені та псевдоніми;
  - дата народження чи роки життя;
  - місце народження, характеристика сім'ї, батьків;
  - відомості про здобуття освіти;
  - роки та місця проживання, заслання, основні віхи особистого життя, професійної діяльності;
  - найкращі, найвідоміші твори;
  - отримані відзнаки, державні нагороди, наукові ступені та звання;
  - участь у громадських та наукових об'єднаннях, суспільному житті;
- 2) для організації, установи:
  - офіційна повна назва, її підпорядкування;
  - скорочена назва (аббревіатура);
  - зміни назв, роки зміни назв, зміни підпорядкування тощо;
  - дата заснування, початок діяльності;
  - місце заснування;
  - структура, основні напрями, сфери діяльності;
  - досягнення, здобутки, найзначніші моменти і періоди;
  - отримані відзнаки і нагороди, суспільне, фахове визнання;
  - відомі керівники, фахівці;
- 3) для населеного пункту та адміністративно-територіальної одиниці:
  - офіційна повна сучасна назва;
  - адміністративно-територіальне розміщення (для населеного пункту): сільська рада, район, область;
  - зміна назви, роки зміни назв, зміна адміністративно-територіального розміщення чи підпорядкування;
  - дата заснування (для населеного пункту) чи дата створення (для адміністративно-територіальної одиниці) — підстава: адміністративна реформа, зміна державного устрою, воєнні дії тощо);
  - географічне положення, природні ресурси, соціально-демографічна та економічна характеристика в різні історичні періоди та на сучасному етапі.

Такий підхід є логічним, технологічно та інформативно виправданим і необхідним, оскільки часто саме на локальному рівні можливо відшукати відомості про особу, установу, населений пункт, які мають винятково місцеве значення і не відображені у державних довідкових, бібліографічних, статистичних джерелах інформації; за іншої методики ці дані можуть бути втраченими.

Доопрацювання надісланих усіма учасниками Проекту відомостей та, власне, формування авторитетних записів здійснюватимуть фахівці Національної історичної бібліотеки України.

Робота над Проектом передбачає його реалізацію на трьох, незалежних одна від одної, стадіях: "Бібліотечній", "Архівній" та "Музейній", на кількох паралельних рівнях.

Важливим чинником співпраці є її міжвідомчий характер (взаємодія і кооперація зусиль бібліотек різноманітних систем і відомств, архівних установ, державних і комунальних музеїв) та комплексний підхід до представлених у БД інформаційних ресурсів.

"Бібліотечна" стадія передбачає співпрацю із книгозбірнями різних рівнів за відомчим принципом.

- I рівень (НІБУ) — робота проводиться за допомогою фондів Національної історичної бібліотеки України: розробляються, удосконалюються та апробовуються науково-методичні, організаційні, технічні та технологічні рішення в межах пілотного проекту (частина фонду), відтак опрацьовують усю колекцію.

- II рівень (відомчий) — робота триває з використанням фондів установ системи Міністерства культури України:

- мережа публічних книгозбірень України (Національна парламентська бібліотека України; регіональні (обласні) координатори: Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Короленка, обласні універсальні наукові бібліотеки; координатори в районних центрах: центральні районні бібліотеки та центральні міські бібліотеки);

- мережа бібліотек України для дітей (координатор: Національна бібліотека України для дітей);

- мережа бібліотек України для юнацтва (координатор: Державна бібліотека України для юнацтва).

- III рівень (міжвідомчий та міжнародний) — робота проводиться з фондами бібліотек інших систем і відомств, а також зарубіжних книгозбірень на договірній основі, з урахуванням інтересів, пріоритетів і побажань кожного з партнерів.

"Музейна" стадія має на меті проведення робіт на основі фондів мережі державних та комунальних історичних, краєзнавчих, літературних, художніх, етнографічних, мистецьких, сільських та інших музеїв, національних історико-культурних заповідників, музеїв державних

установ та організацій в обласних та районних центрах, селах і селищах у різноманітних куточках України.

"Архівна" стадія передбачає проведення робіт на основі фондів центральних, обласних та галузевих державних архівів, архівних підрозділів установ, організацій та органів місцевого самоврядування, громадських і релігійних об'єднань тощо, інших фондоутримувачів краєзнавчих документів і матеріалів. Також залучаються краєзнавчі ресурси, представлені в інтернет-середовищі.

Під час вироблення методології та методики науково-бібліографічного опрацювання документів використовуються вітчизняні державні стандарти, наукові праці та методичні розробки українських і зарубіжних бібліотечних фахівців, а також інформаційні ресурси, проте рішення, які ухвалюються у межах ініціативи, спрямовуватимуться передусім на якнайповніше відображення краєзнавчих відомостей, що містяться в документах, а також на виконання пріоритетних завдань Проекту.

Изложены основные концептуальные и методические положения формирования библиотечно-культурологического сводного интегрированного краеведческого электронного мультиресурса "История городов и сел Украины". Определены объекты описания, которые войдут в базу данных; сформулированы цель и основные задачи, необходимые для реализации Проекта, изложены основные методические подходы обработки краеведческих документов.

The basic conceptual and methodological provision of library and cultural formation of consolidated regional integrated electronic resource "History of cities and villages of Ukraine." Defined object description, which will form the base of this, formulated the goal and major tasks required for the Project, described the basic methodological approaches elaboration of regional documents.

Надійшла до редакції 16 липня 2015 року

УДК 021:004.9

Валентина Медведєва,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник
відділу оперативної інформації НБУВ

Інноваційні технології — майбутнє бібліотеки

У статті проаналізовано процеси еволюції бібліотечної діяльності під впливом інноваційних технологій, порушено проблеми, пов'язані з активізацією ролі книгозбірень у розвитку інформатизації українського суспільства. Розглянуто шляхи вдосконалення функціональних можливостей бібліотечних установ.

Ключові слова: інноваційні технології, бібліотечні інформаційні ресурси, комп'ютерні технології, автоматизована бібліотечна інформаційна система (АБІС), інформаційний простір.

Інноваційний компонент бібліотечної діяльності значною мірою залежить від запровадження сучасних цифрових технологій, активного використання можливостей мережі Інтернет. Інформатизація бібліотечної галузі, організація діяльності електронних бібліотек (ЕБ), використання інших технологічних процесів — ця проблематика висвітлювалася у працях Я. Шрайберга,

Р. Мотульського, А. Соляник, О. Онищенко, Т. Добко, Л. Костенка, О. Воскобойнікової-Гузевої, Л. Дубровіної, М. Слободяника, О. Дубової, Т. Ярошенко, В. Пашкової та ін.

Мета статті — аналіз стану впровадження інформаційних технологій (ІТ) у діяльність бібліотек та їхнє використання для вдосконалення обслуговування абонентів.